

Gintaro įkapės senojo ir viduriniojo geležies amžiaus kapuose

Raimundas Vytenis SIDRYS,
Vytauto Didžiojo Universitetas

Šia studija siekiama statistiškai išnagrinėti Vidurio Lietuvos gintaro įkapių variaciją senajame (SEGA = 1-400/450 po Kr.) ir viduriniajame (VIGA = 450/450-800) geležies amžiaus laikotarpiuose bei palyginti ją su kitais Lietuvos etniniais regionais. Antrasis tikslas - apibendrinti gintaro radinius Marvelės kapinyne, t.y., didžiausiame tyrinėtame kapinyne Vidurio Lietuvoje bei paaiškinti jų variaciją pagal kelis kintamuosius: radinio funkciją ir formą, santykį su stiklo karoliais, kapo lytį, amžių, įkapių gausumą.*

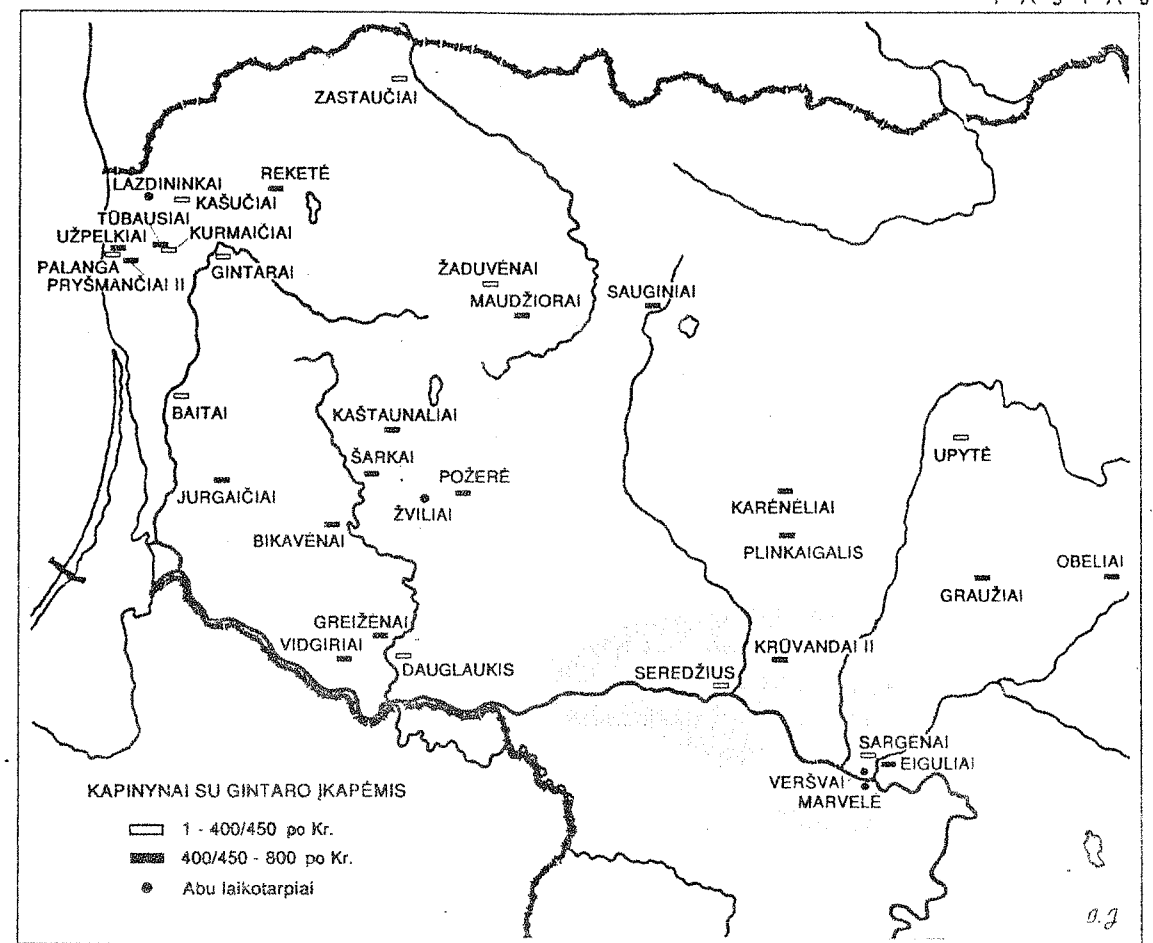
Ši antroji studija tęsia autoriaus analizę apie gintaro vartojimą įvairiais laikotarpiais Lietuvoje. Pirmoji - (Sidrys R., 1994) nagrinėjo vakarų baltų gintaro įkapes geležies amžiuje. Duomenų analizėms atlikti buvo naudoti neparometriški statistiniai metodai. Skaitytojai, kurie domisi šių metodų detaliu paaiškinimu, turėtų ieškoti nurodytoje ankstesnėje studijoje arba statistikos vadovėliuose (Kruopis J., 1977; Shennan S., 1990).

Vidurio Lietuva

Vidurio Lietuva, kaip archeologinės kultūros sritis (Jovaiša E., 1988), išskiriama pagal tris bruožus: 1) akmenų naudojimas kapuose, galbūt simboliški akmenų namai; 2) kapų erdvinė orientacija; 3) įkapių komplektiškumas. E. Jovaišos nustatyta Vidurio Lietuvos vakarinė riba siekia Raudonėnus, rytinė - Kauną, pietinė eina pagal Nemuną. Dauguma archeologų sutaria dėl šiaurinės ribos neaiškumo. Etninė identifikacija taip pat nepilnai išaiškinta. R. Volkaitė-Kulikauskienė (Волкайте-Куликаускене Р., 1985; 1991) Vidurio Lietuvą sieja su pradžiamaičiais ir iškelia hipotezę, kad šie, plisdami vakarų ir šiaurės kryptimi, 3-4 amžiuje integravo kitas Vidurio Lietuvoje gyvenusias gentis. Tačiau L. Vaitkunsienė (Vaitkunsienė L., 1993) žemaičius sieja su 3-4 amžiaus plokštinais kapinynais su akmenų vainikais Jūros upės baseine, o A. Tautavičius (Tautavičius A., 1981) - su 1-4 amžių pilkapių kultūra.

Įkapinius papuošalus Vidurio Lietuvoje SEGA periode jau tyrinėjo M. Michelbertas (Michelbertas M., 1986, p.49-54) ir E. Jovaiša (Jovaiša E., 1988), bet per daug dėmesio gintaro radiniams nebuvo skirta. Ankstyvojoje fazėje (50-200 m. po Kr.) moterų kapuose dažnai randami įvijiniai antsmilkiniai ir ritiniai smeigtukai, o vyrų kapuose dominuoja trimitinės ir kilpinės antkaklinės, apskrito pjūvio apyrankės, akinės segės. Vėlyvojoje fazėje (200-450 m. po Kr.) abiejų lyčių kapuose atsiranda šaukštinės antkaklės, lazdeliniai smeigtukai ir lankinės su lenkta kojele segės. Kalbant apie SEGA gintaro radinius M. Michelbertas (Michelbertas M., 1986, p.50) teisingai pastebėjo, kad gintaro karolių aparose būna labai retai.

* Autorius yra dėkingas už 1992-94m. JAV Fulbright Fellowship paramą, kuri padėjo jam atlikti šią studiją. Be to, jis dėkoja A. Astrauskui, M. Bertašui ir E. Jovaišai už pagalbą kuriant duomenų bazę bei Ingai Jakštaitėi už grafikų kūrybą ir lietuvių kalba išspausdintą rankraštį.

1 pav. Tyrinėjami geležies amžiaus kapinynai. Vidurio Lietuva pažymėta pilkai.

Monografijoje apie Plinkaigalio kapinyną V. Kazakevičius (Kazakevičius V., 1993, p.99-101) detaliai išanalizavo stambią VIGA periodo gintaro įkapių kolekciją. Jo gintaro duomenys bus palyginami su Marvelės (vis dar diskutuojama, ar Plinkaigalis įeina į Vidurio Lietuvos regioną). Dar reikėtų paminėti R. Volkaitės-Kulikauskienės pastebėjimą, jog Vidurio Lietuvoje ir jos apylinkėse (ypač Graužiuose), gintaro karoliai būdavo įrišami į žirgo karčius, ypač vėlyvajame geležies amžiuje (VĖGA = 800-1200 m. po Kr.). Tačiau į šią studiją neįtraukiame nei žirgų kapų, nei VĖGA laikotarpio.

Vidurio Lietuva - SEGA

Vidurio Lietuvos SEGA gintaro įkapių statistinė imtis apima Marvelę, Sargenus, iš dalies Veršvus bei kaimynus - Upytę, Seredžių I ir klasifikuojami pagal tris rodiklius (žr. 2 pav.):

- 1) kapų procentas su gintaro radiniais (A / B santykis);
- 2) gintaro radinių vidurkis kapuose; išskirti tik kapai su gintaro radiniais (C / A santykis);
- 3) bendras gintaro radinių vidurkis kapinyne (C + D / B santykis).

P A S T A B O S

Jei vizualiai palyginsime Vidurio Lietuvą (2 pav.) su kitais trimis etniniais regionais - šiauriniiais pilkapynais, Nemuno delta, kapinynais su akmenų vainikais - pastebėsime, kad jos kapų su gintaro įkapėmis procentas yra pats žemiausias ($A/B = 1\%$). Toliau matome, kad Vidurio Lietuvos bendras gintaro radinių vidurkis visame kapinyne ($C + D/B = 0,04$ gintaro įkapės, t.y. 1 gintaro įkapė per 25 kapus) yra toks pat žemas kaip ir šiaurės pilkapynų kultūroje. Vienintelis rodiklis, pagal kurį Vidurio Lietuva yra aukščiausioje pozicijoje - tai gintaro radinių vidurkis kape ($C/A = 3$ gintaro įkapės). Bet šis rodiklis apima tik tuos kapus, kuriuose iš tikrųjų buvo gintaro radiniai, todėl jis mažiausiai leidžia palyginti regionus pagal gintaro dėjimo į kapus bendrą populiarumą. Tuo labiau, kad čia gintaras matuojamas tik 7 kapuose.

Vizualines išvadas patvirtina ir statistiniai metodai. Chi (χ^2) kvadrato testas (kuris bus naudojamas visuose šios studijos testuose) parodo, kad yra statistinis skirtumas (0,05 reikšmingumo lygyje) tarp kapų su gintaru (A/B santykis) Vidurio Lietuvoje ir akmenų vainikų kapinynų vakarų Lietuvoje (phi kvadrato koeficientas - $\phi^2=0,17$ - papildomai paaiškina, kad šis koeficientas reliatyviai didelis) bei tarp Vidurio Lietuvos ir Dauglankio ($\phi^2=0,13$ - irgi gan didelis skirtumas). Tarp Vidurio Lietuvos ir šiaurinių pilkapynų reikšmingo skirtumo nebuvo. Mann-Whitney testas taip pat rodo reikšmingą skirtumą (net 0,01 lygyje) palyginus gintaro radinių vidurkio kapinyne pasiskirstymą ($C + D/B$ santykis) tarp Vidurio Lietuvos ir akmenų vainikų kapinynų vakarų Lietuvoje. Taigi, yra aišku kad SEGA periode Vidurio Lietuvos kapinynuose mirusiesiems dėta daug mažiau gintaro nei vakarų Lietuvoje, bet turėjo panašumą su šiaurinių pilkapynų gintaro vartoseną.

Kapinytas	Kapai su gintaru (A)	Tyrinėti kapai (B)	% (A/B)	Gintaro radiniai kapuose (C)	Atsitiktiniai gintaro radiniai (D)	Gintaro rad. vidurkis kape (C/A)	Gint. radinių vidurk. kapinyne (C + D/B)	Publikacijos arba ataskaitos (skliausteliuose)
CENTRINĖ LIETUVA IR KAIMYNAI								
Seredžius I, Jurbarko raj. (200-350)	2	44	5	4	4	2	0,18	Puzinas (1937)
Ulyte, Panevėžio raj. (200-500)	1	51	2	12	0	12	0,24	Kulkauskas (1938)
Sargonai, Kaunas (40-200)	3	342	1	4	0	1,33	0,01	Puzinas (1938-1941)
Marvelė, Kaunas (200-350)	0	145	0	0	0	0	0	Astrauskas ir Bertašius (1992, 1993)
Marvelė, Kaunas (350-450)	1	33	3	1	0	1	3	Astrauskas ir Bertašius (1992, 1993)
Marvelių suma:	1	178	1	1	0	1	0,01	Puzinas (1938), E. Jovaiša a.l.a.
Veršvai, Kaunas (50-450)	4	178	1	15	4	3,75	0,04	
Centrinės Lietuvos suma:	7	615	1	21	4	3		
ŠIAURINIAI PILKAPYNAI								
Žaduvėnai, Telšų rajonas (200-400)	1	39	3	1	2	1	0,08	Valatka (1974, 1975)
Zastaučiai, Mažeikių rajonas (100-500)	1	64	1	1	0	1	0,02	Valatka (1975)
Pilkapynų suma:	2	103	2	2	2	1	0,04	
NEMUNO DELTA								
Dauglankis, Tauragės rajonas (70-300)	21	97	22	47	1	2,24	0,49	E. Jovaiša a.l.a.
KAPINYNAI SU AKMENŲ VAINIKAIS								
Baitai, Klaipėdos rajonas (200-400)	4	7	57	11	2	2,75	1,86	Barytė (1989, 1990)
Gintarai, Kretingos rajonas (100-400)	13	26	50	39	1	3	1,54	Jablonskis (1977); Micholbertas (1978, 1980, 1981)
Žvilai, Šilalės rajonas (200-400)	52	177	29	115	2	2,21	0,66	Tautavičius (1968); Vaitkuskienė (1983-89) ir a.l.a.
Kašubai, Kret. (100-400)	2	7	29	3	0	1,5	0,43	Radzivilovaitė (1969); Jablonskis (1975)
Lazdininkai, Kret. (200-300)	8	31	26	13	8	1,63	0,68	Balenionas (1940); Patkauskas 1978, (1977); D. Butkus a.l.a.
Palanga (200-300)	4	20	20	20	0	5	1	Tautavičius 1968, (1961, 1962)
Kurmaičiai, Kret. (100-200)	3	43	7	8	0	2,67	0,07	Balenionas (1940); Kulkauskas (1951)
Kapinynų su akmenų vainikais suma:	86	311	28	209	13	2,43	0,71	
SEGA (1-400/450 po Kr.) suma:	116	1126	10	279	20	2,41	0,27	

2 pav. Senojo geležies amžiaus gintaro įkapės Vidurio ir vakarų Lietuvoje. Veršvų duomenys neįtraukti į sumas.

P A S T A B O S

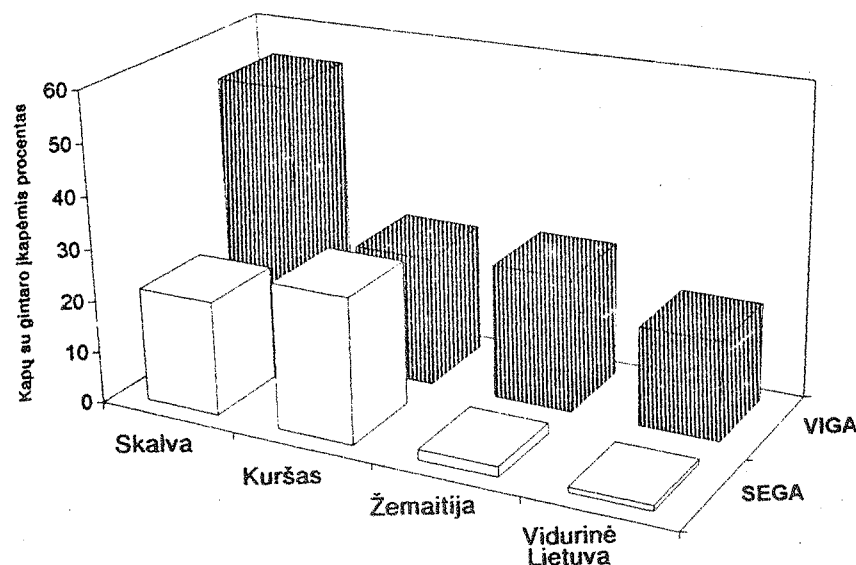
Vidurio Lietuva - VIGA

3 pavyzdyje Vidurio Lietuva palyginama su tais pačiais trimis etniniais regionais. Pirmą pastebime, kad Vidurio Lietuvos kapų su gintaru procentas žymiai pakilo (iki 19%) - bet tuo pačiu laiku pažymime, kad šis procentas vis dėlto pasilieka žemiausias iš visų regionų. Antra vertus, skirtumas tarp jos ir kitų regionų atrodo ne toks žymus kaip anksčiau. Šį išpūdį patvirtina keli χ^2 ir ϕ^2 testų rezultatai. Pavyzdžiui, nors yra reikšmingas skirtumas tarp kapų su gintaru (A/B santykis) Vidurio Lietuvoje ir Žemaitijoje, tačiau $\phi^2=0,01$ visiškai nežymus. Didesnis skirtumas tarp Vidurio Lietuvos ir Skalvos ($\phi^2=0,06$). Įdomiausia, kad χ^2 testas reikšmingo skirtumo tarp Vidurio Lietuvos ir Kuršo nerodo. Tai reiškia, kad per VIGA periodą gintaro populiarumas Vidurio Lietuvoje nepaprastai pakilo.

Ši situacija gražiai atvaizduota 4 pav. Pastebime, kad: 1) gintaro įkapių naudojimo skirtumas Vidurio ir vakarų Lietuvoje sušvelnėja nuo SEGA iki VIGA, ir 2) yra nemažas vizualinis skirtumas tarp SEGA ir VIGA. Pastarąjį pastebėjimą verta toliau ištyrinėti. Pirmoje studijoje (Sidrys R., 1994) autorius nustatė, jog reikšmingo skirtumo bendroje vakarų Lietuvos teritorijoje per šiuos laikotarpius nebuvo. Dabar, sujungus Vidurio-šiaurinę Lietuvą su vakarų Lietuva, pasirodo, kad reliatyvus kapų su gintaro įkapėmis skaičius (A/B santykis) yra bendrai didesnis VIGA (24% ar 359 iš 1505 kapų) negu SEGA (10% ar 116 iš 1126 kapų). Išaiškinti šitą svarbų klausimą padėjo trys skirtingi testai.

Kapinytas	Kapai su gintaru (A)	Tyrinėti kapai (B)	% (A/B)	Gintaro radiniai kapuose (C)	Atsitiktiniai gintaro radiniai (D)	Gintaro rad. vidurkis kape (C/A)	Gint. radinių vidurk. kapinyne (C + D/B)	Publikacijos arba ataskaitos (skliausteliuose)
CENTRINĖ LIETUVA IR KAIMYNAI								
Krūvandai II, Kauno raj. (600-700)	2	4	50	3	0	1,5	0,75	Jovaiša (1979)
Pirkakagalys, Kedainių raj. (400-600)	83	369	22	429	6	5,17	1,18	Jovaiša (1977); Kazakevičius (1978-84), 1993
Marvelė, Kaunas (450-600)	27	103	26	160	0	5,9	1,55	Astrauskas ir Bertašius (1992, 1993)
Veršvai, Kaunas (450-600)	5	14	(2/13)	8	(1?)	1,6		Puzinas (1938), E. Jovaiša a.l.a.
Eigučiai, Kaunas (350-500)	7	51	14	41	0	5,86	0,8	Puzinas (1935)
Kairėnėliai, Radviliškio raj. (400-600)	4	31	13	13	0	3,25	0,42	Stankus 1984
Grauziai, Kedainių raj. (400-800)	1	12	8	1	4	1	0,42	Urbanavičius (1963) ir a.l.a.
Obelčiai, Ukmergės raj. (400-600)	1	96	1	2	0	2	0,02	V. ir S. Urbanavičius 1988
Centrinės Lietuvos suma:	125	666	19	649	10	5,19	0,99	
ŽEMAITIJA								
Kaštonaičiai, Šilalės raj. (600-800)	18	40	45	23	2	1,28	0,63	Vaitkuskienė (1975), 1984
Bikavenai, Šilalės raj. (600-800)	11	27	41	15	0	1,36	0,56	Tautavičius (1967, 1968), 1984
Požerė (Paežeris), Šilalės raj. (600-800)	42	133	32	71	0	1,69	0,53	Tautavičius (1966)
Sauginiai, Šilutės raj. (400-600)	9	36	25	44	14	4,89	1,61	Merkevicius (1973)
Maudžiorai, Kelmės raj. (400-600)	33	143	23	103	19	3,12	0,85	Valatka 1984; Valatkienė (1979, 1982-85) ir a.l.a.
Žvilai, Šilalės raj. (600-800)	21	102	21	30	0	1,43	0,29	Tautavičius (1968); Vaitkuskienė (1983-89) ir a.l.a.
Kairėnėliai, Radviliškio raj. (400-600)	4	31	13	13	0	3,25	0,42	Stankus 1984
Šarkai, Šilalės raj. (400-600)	3	35	9	4	0	1,33	0,11	Tautavičienė (1972), 1984
Žemaitijos suma:	141	547	26	303	35	2,15	0,62	
SKALVA								
Vidgiriai, Šilutės raj. (450-600)	17	31	55	248	38	14,59	9,23	V. Šimėnas - a.l.a.; Dakas 1991
Jurgaičiai, Šilutės raj. (600-800)	15	23	65	105	4	7	4,74	Nakaitė (1967)
Greičėnai, Tauragės raj. (400-500)	7	18	39	14	0	2	0,78	Bezenberger 1900; Asadauskas (1990)
Skalvos suma:	39	72	54	367	42	9,41	5,68	
KURŠAS								
Pryšmančiai II, Kretingos raj. (600-800)	10	26	38	14	5	1,4	0,73	Nagovičius 1935; Šimėnas (1985); Kulkauskienė (1986)
Užpekiai, Kretingos raj. (300-600)	13	37	35	43	29	3,3	1,95	Bliujienė (1987, 1988); Šimėnas (1985)
Tūbaisiai, Kretingos raj. (400-700)	13	40	32	25	0	1,92	0,62	Balenionas (1940)
Lazdininkai, Kretingos raj. (400-600)	11	65	17	49	0	4,45	0,75	Balenionas (1940); Gabriūnaitė (1958); D. Butkus a.l.a.
Reketė, Kretingos raj. (300-700)	7	52	14	15	0	2,14	0,29	Balenionas (1940, 1942); Navickas-Kuncienė (1958)
Kuršo suma:	54	220	25	146	34	2,7	0,82	
VIGA (400/450-800 po Kr.) suma:	359	1505	24	1465	121	4,08	1,05	

3 pav. Viduriniojo geležies amžiaus įkapės Vidurio ir vakarų Lietuvoje. Veršvų duomenys neįtraukti į sumas.

4 pav.
Kapų su gintaro įkapėmis procentas
etniniuose regionuose. Palyginami SEGA ir VIGA laikotarpiai

Pirma, χ^2 testas patvirtina, kad minėtas santykių skirtumas yra statistiškai reikšmingas. Tačiau $\phi^2 = 0,03$ rodo, kad skirtumas nors reikšmingas, bet nedidelis, t.y., jis patikimas, bet daug variacijos nepaaiškina. Mann-Whitney testas taip pat pateikia reikšmingą skirtumą tarp SEGA ir VEGA, šį kartą palyginus santykių $C + D / B$ pasiskirstymą. Tačiau trečiojo testo (parametrinis Student's t-test) rezultatai ($t = -1,7$) įrodė, jog 23 VIGA kapinynų $C + D / B$ vidurkis (apskaičiuotas naudojant individų kapinynų vidurkius, todėl gauname truputį skirtingą VIGA vidurkį - 1,27 gintaro įkapės) nėra reikšmingai didesnis negu (0,52) iš 14 SEGA kapinynų. Susumuojant visus testus, galima padaryti šias išvadas:

1) Bendroje vakarų Lietuvos teritorijoje nebuvo reikšmingo skirtumo pagal gintaro įkapių naudojimą nuo SEGA iki VIGA periodo (Skalvių regionas gali būti išimtis - trūksta SEGA duomenų).

2) Tarp Vidurio ir šiaurinės Lietuvos skirtumas pagal gintaro įkapių vartojimą nuo SEGA iki VIGA buvo reikšmingas.

3) Sujungiant vakarų ir Vidurio-šiaurinę Lietuvą, gintaro įkapių vartosenos skirtuma tarp SEGA ir VIGA periodų yra įmanoma pademonstruoti remiantis neparametriškais statistiniais metodais (kurie matuoja individų kapų kolektyvinę tendenciją ir nėra jautrūs individų kapinynų skaičiaus svyravimams). Tačiau naudojant parametriskus metodus - kurie jautriai matuoja individų kapinynų variacijas - neišryškėja skirtumas tarp SEGA ir VIGA.

Marvelė - SEGA

Turėdami plačią perspektyvą apie regionų gintaro vartoseną, dabar galima geriau analizuoti Marvelės situaciją. Nustatėme, kad iš keturių SEGA etninių regionų, gintaro įkapių Vidurio Lietuvoje buvo mažiausiai. Marvelė - geras

pavyzdys: iš 178 SEGA kapų (žr. 2 pav.) rastas tik 1 skritulio formos gintaro karoliukas (vyro kapas Nr.138). Be jau įrašytų kapinynų mūsų lentelėje, dar galima paminėti kelis visiškai be gintaro: Lauksvydai, Kauno raj. (8 kapai iš III-IV a.) (Jovaiša E., 1978), Kriemala, Vilkijos raj. (4 k. iš II - III a.) (Tautavičienė B., 1961), Veliuona, Jurbarko raj. (8 k. iš III-V a.) (Michelbertas M., 1965) ir Vaitiekūnai, Radviliškio raj. (17 k. iš IV - V a.) (Varnas A., 1976?).

Kodėl Marvelėje ir bendrai Vidurio Lietuvoje šiuo laikotarpiu gintaro įkapės beveik nenaudotos? Atsakant į šį klausimą iškyla dvi hipotezės. Pirma, galbūt gintaro nebuvimas Vidurio Lietuvoje susijęs su kelionės sunkumais atgabenant gintarą iš pakrantės šaltinių? Galime pastebėti analogiją, kad visoje Vidurio Lietuvoje nerasta nė vieno kapinyno su romėnų monetomis, kurių šaltiniu greičiausiai buvę pajūrio pirkliai. Tačiau šiam teiginiui galima paprieštarauti, nes Vidurio Lietuvoje vis dėlto buvo rastos pavienės monetos ir net lobiai (Michelbertas M., 1972, p.19, pav.) bei kiti radiniai. Pavyzdžiui, Veršvų IV a. moters kapo Nr. 197 (304) buvo rastas bronzinis asotėlis - vertingiausia romėniško importo prekė visoje Lietuvoje. Taigi, pirmąją hipotezę, kad Nemuno kranto gyventojams buvo sunku keliauti į Kuršių Neringos gintarines pakrantes, priversti atmesti.

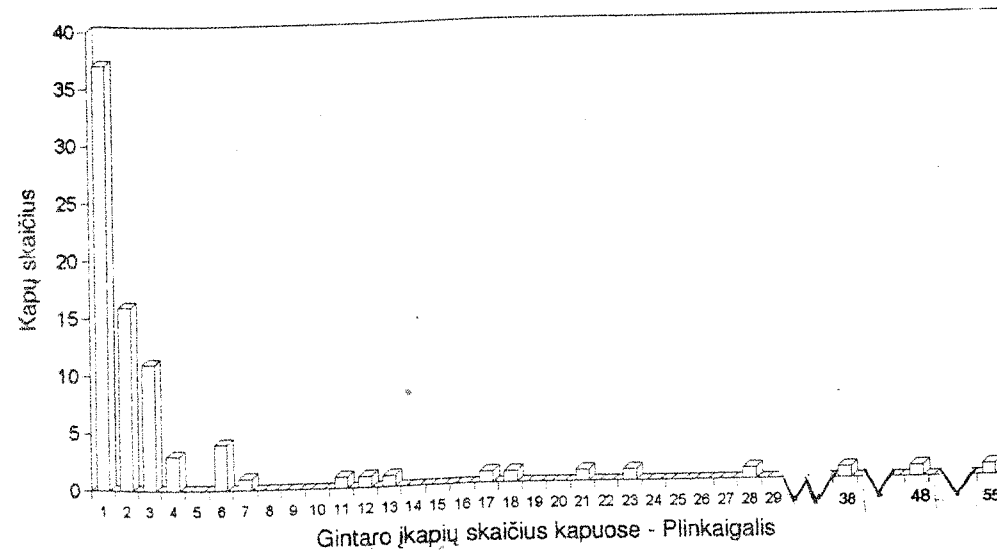
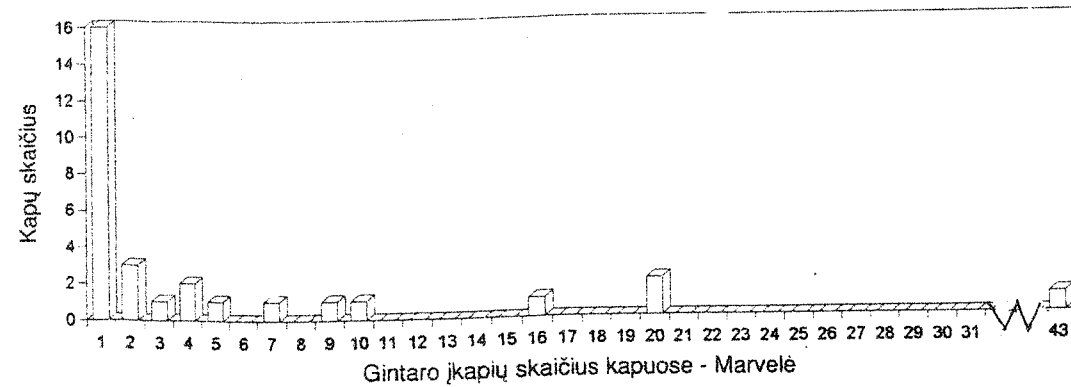
Alternatyvinė hipotezė - Vidurio Lietuvos baltai nebuvo tiesiogiai susiję su gintaro eksportu į pietinius kraštus ir dėl tos priežasties gintaras neturėjo ypatingai aukšto statuso ar vertės. Kitaip sakant, jų tarpe nebuvo madinga nešioti gintarinius amuletus ar karolius. Sudėtinga patvirtinti ar atmesti šią hipotezę, remiantis statistiniais testais, kadangi kapų su gintaru skaičius yra palyginti mažas. Galima tik pažymėti tai, kad šie 11 kapų (įskaitant Veršvų duomenis) neatrodo ypatingai svarbūs ar turtingi, 7 kapai iš jų turėjo 1 ar 2 karolius (amuletus?), kiti 4 - nuo 2 iki 12 karolių papuošalų. Pagaliau Vidurio Lietuvos kapinynai šiuo laikotarpiu turėjo labai daug importuotų stiklo karolių - gintaro pakaitalų. Pavyzdžiui 20 iš 178 SEGA kapų Marvelėje turi 511 stiklo, emalės ir paausuotų karolių.

Taigi, nors antroji hipotezė atrodo įtikinamesnė, tačiau negalime sakyti, kad mes ją patvirtiname. Vertas dėmesio pastebėjimas, kad SEGA periodo vakarų baltų gintaro vartojimą irgi galima išaiškinti (žr. Sidrys R., 1994) siejant jį su gintaro eksportu, bet dėl visai kitos priežasties. Ten, įvertinę ekonominę padėtį, pirkliai ir žyniai ėmė riboti vietinę gintaro papuošalų cirkuliaciją ir įkapių gausumą, siekdami maksimaliai sutaupyti jį mainams į žalvario žaliavą.

Marvelė - VIGA

VIGA periode gintaro įkapių Marvelėje smarkiai pagausėjo. Iš 103 kapų, datuojamų nuo 450-600 po Kr., 27 turi gintaro įkapes, iš viso 160 radinių. Nors Plinkaigalyje rasta daugiau (ten daugiau ir kasinėta VIGA kapų), tačiau abiejų kapinynų gintaro statistiniai rodikliai yra labai panašūs (26% ir 22%). Eigulių kapų su gintaro radiniais procentas yra mažesnis negu Marvelės - 14%. Dar sunkiau išaiškinti, kodėl Marvelės artimiausias kaimynas - anapus Nemuno esantis Veršvų kapinynas - turėjo žymiai mažiau gintaro? Ten tik 5 kapai turėjo iš viso 8 karolius. (Neįmanoma tiksliai nustatyti, kiek Veršvų kapų yra datuojami VIGA, bet galima įrodyti, kad VIGA kapų su gintaro įkapėmis procentas yra tarp 2% ir 13%).

P A S T A B O S

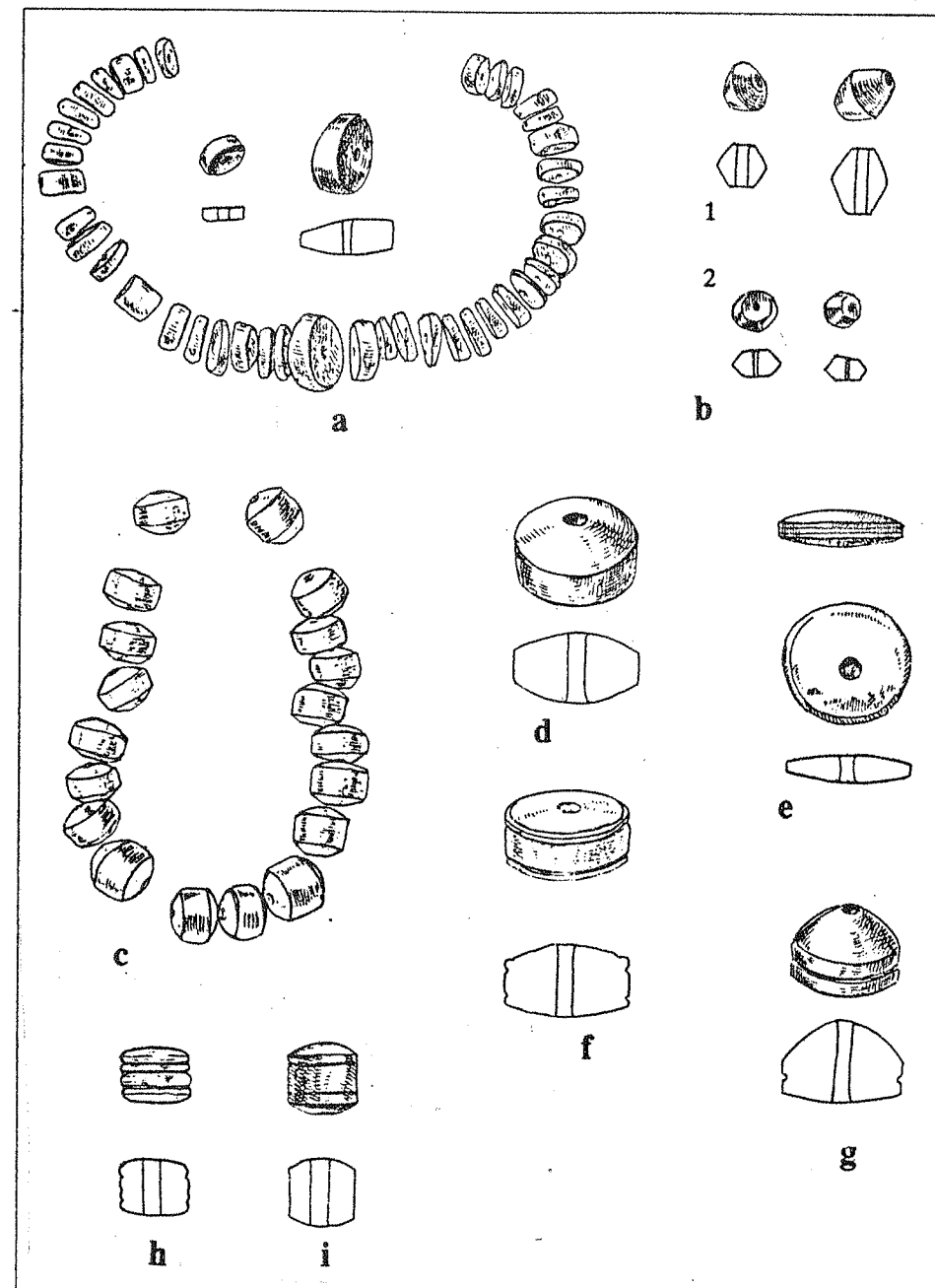
5 pav. Marvelės ir Plinkaigalio kapų skaičius pagal juose randamas gintaro įkapes

5 pav. palygina Marvelės ir Plinkaigalio kapų skaičių pagal juose randamas gintaro įkapes. Kapai su vienu ar dviem gintaro dirbiniais ("kapai su amuletais") dominavo, nes jie sudarė 59% (16/27) visų Marvelės kapų su gintaro įkapėmis ir 64% (53/83) - Plinkaigalio kapų su gintaru. Tačiau reikėtų pastebėti, kad Marvelėje šiuose kapuose su gintaro amuletais rasta tik 12% (19/160 gintaro radiniai) viso to kapinyno gintaro, o Plinkaigalyje - tik 16% (69/429). Šie duomenys panašūs į autoriaus anksčiau analizuotus vakarų Lietuvos VIGA periodo kapinynų duomenis. Kaip ir ten, taip ir Vidurio Lietuvoje šiuo laiku žmonės naudojo gintarą daugiau kaip amuletus, negu kaip papuošalus, bet be jokios abejonės, nemaža grupė gyventojų nešiojo ir gintarinius vėrinius. Ilgiausias gintaro karolių vėrinys Marvelėje rastas 30-40 metų moters kape Nr. 305 (vėrinį sudarė 43 vien gintaro karoliai), o Plinkaigalyje - senesnės nei 55 metų moters kape Nr. 55 (53 gintaro karoliai). Tolimesni tyrinėjimai galės nustatyti, ar VEGA periode Vidurio Lietuvoje, kaip ir vakarų Lietuvoje įkapių gintaras buvo vis labiau ritualizuojamas, t.y., palaidojimai su gintaro amuletais tapo griežta taisykle?

P A S T A B O S

Radinių forma

6 pav. atvaizduoja Marvelės pagrindines gintaro įkapių formas 450-600 pr. Kr. periode - visi karoliai. 7 pav. rodo formų pasiskirstymą. Dominuojanti yra skritulio (ar disko) forma (66%), toliau seka dvigubo nupjauto kūgio (22%) ir mažesni kiekiai kitų formų, tarp jų ir 14 Basonijos tipo karolių (6d-1 pav.) su jiems būdingais išgaubtais šonais ir papuoštais negiliais grioveliais ar koncentriniais ratais. Jų pavadinimas nurodo didžiulį lobį (Liublino apskr., Lenkija), kurį sudaro 30 kg šių būdingų karolių. P.Wielowiejski savo 1990 m. analizėje sugebėjo surasti tik 333 radinius iš dabar prarasto lobio. Karolius jis suklasifikavo į 5 tipus (8 pav.): I. disko formos; II. disko formos su dviem išgaubtais šonais; III. pusrutulio ar disko formos su vienu išgaubtu šonu; IV. cilindro formos; V. nupjauto kūgio formos.

6 pav. Gintaro karolių formos Marvelėje 450 - 600 po Kr.

a - vėrinys, sudarytas iš netekintų skritulių, k. Nr.305 (centre, kairėje k. Nr.294);

a - dvigubo nupjauto kūgio formos: 1 - tekinti (k. Nr.282, 314), 2 - netaisyklingos (k. Nr.330);

c - vėrinys iš tekintų dvigubo nupjauto kūgio karolių su cilindriniais centrais (k. Nr.281);

skritulio (disko) formos su išgaubtais šonais (Basonijos II);

d - be griovelių (k. Nr.281);

e, f - su grioveliais (k. Nr.523, 335);

g - nupjauto kūgio forma, Basonijos V (k. Nr.295);

h, i - cilindrinės formos su grioveliais, Basonijos IV (k. Nr.336, 301).

P A S T A B O S

Skrutulio (Disko)		Dvig. nupj. kūg.		Cilindro	Diskai su išgaubt.	Diskai su 1 išg.	Diskai su nupj.	Netais.
Tekinti	Netekinti	Tekinti	Netek.	Tekinti	šonais, Tekinti	šonu, Tekinti	kugiu, Tekinti	Netek.
TM 429	TM 398-90	TM 433	TM 395	TM 440	TM 438-39	TM 436	TM 443	TM 403
20 (3 = BI)	85	29	6	9 (3 = BIV)	4 (4 = BII)	3 (3 = BIII)	1 (1 = BV)	3
13%	53%	18%	4%	6%	3%	<2%	<1%	<2%

7 pav. Marvelės kapinyno gintaro karolių formų pasiskirstymas pagal skaičių.

Naudodamas paprastą būdą bandžiau išskirti karolius į tekintus ir netekintus. Slankmačiu buvo išmatuoti karolių susikertantys skersmenys. Jei skersmenys skiriasi mažiau nei 5%, tai karolis buvo laikomas tekintu. Šis metodas pateikė geresnius rezultatus su dvigubo nupjauto kūgio formos karolius ir didesnio dydžio karolius negu su mažomis skrutulio formomis. Kartu su matavimu yra būtina gerai apžiūrėti karolio paviršių, nes kartais buvo naudota (pavyzdžiui, Marvelėje) gintaro gabaliukas su įdubimais, kurie liko net po tekinimo. Pasirodė, kad iš skrutulio formos karolių (pav. 6a) dauguma jų netekinti (81%).

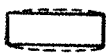

Antra populiariausia karolių forma Marvelėje - dvigubo nupjauto kūgio (pav. 6b, c), iš kurių dauguma buvo tekinti (56%). Jie reprezentuoja gan žemą poziciją - 22% visų karolių. Skrutulio formos populiarumas kartu su mažu skaičiumi dvigubo nupjauto kūgio formos karoliais smarkiai skiriasi nuo vakarų Lietuvos. Ten per visu geležies amžiaus laikotarpius dvigubas nupjautas kūgis buvo populiariausia įkapių forma. Marvelės tipų tendencija atsispindi Veršvuose: SEGA periode visi 15 karolių klasifikuojami į skrutulio ar suplotos statinaitės grupę; VIGA 3 - skritinio, 2 - dvigubo nupjauto kūgio formos. Plinkaigalyje, nors mūsų duomenys nėra pilni, atrodo panaši situacija - iš 230 karolių (t.y. apie pusė kolekcijos) tik apie 36% suadrė dvigubo nupjauto kūgio formos.

Vertėtų atkreipti dėmesį į dvigubo nupjauto kūgio formos svarbų variantą su paliktu cilindrinio centru (pav. 6c). Išgaudamas čia formą, meistras pirma nutekindavo cilindrinę formą, po to nusmailindavo jos abu galus į kūgio arba nupjauto kūgio formą. Šioje klasifikacijoje jie buvo priskirti prie dvigubo nupjauto kūgio formos, kaip ir priimta daryti Lietuvoje. Pasirodo, kad ši tiksli forma neminama Tempelmann-Marczynskos klasifikacijoje.

Bosnijos tipai

Neseniai buvo spėjama (Wielowiejski P., 1990), kad šie žymūs D periodo karoliai, gerai žinomi Lenkijos ir Vokietijos kapinyuose, yra Vakarų baltų kilmės. Ši studija patvirtina Wielowiejski'o nuomonę, naudojant naujus duomenis iš Lietuvos 10 pav. papildė Tempelmann-Maczynska žemėlapi (Tempelmann-Maczynska M., 1985 pav. 67-68) ir rodo, kad Bosnijos karolių tipų išsiskirstymas daugiausiai susijęs su baltų teritorija. Iš 71 vietovės, kur jie buvo rasti, net 34 (48%) yra baltų. Lietuvoje didžiausi kiekiai Bosnijos tipo karolių aptikta Plinkaigalyje (Kazakevičius V., 1993, p. 130, pav.) ir Vidgiriuose (Šimėnas V., 1994), tačiau tikslus procentas nenustatytas. Sauginiuose, Užpelkiuose ir Marvelėje rasta virš tuzino Bosnijos karolių, o kitur jų randama mažiau, kartais po vieną: Maudžioriai, Tūbausiai, Šarkai, Kairenėliai, Riklikiai, Kalniškiai, Reketė, Stanaičiai, Šarnai ir Pašušvys. Pagal V. Šimėno (a.i.a.) savarankišką sąrašą, kapinyne su Bosnijos tipo karoliais Lietuvoje yra neabejotinų 16, ir dar 4 abejotini.

P A S T A B O S

Tipo Nr.	Tipas	Grupės ir tipo Nr. pagal TM	Grafinis tipų atvaizdavimas
I	plokščio skrutulio formos	gr. XLII, t. 429, 430	
II	išgaubtais šonais	gr. XLVI, t. 438, 439	
III	su vienu išgaubtu šonu	gr. XLV, t. 436, 437	
IV	cilindrinės formos	gr. XLVII, t. 440	
V	nupjauto kūgio formos	gr. XLVIII, t. 441, 442, 443	

8 pav. Bosnijos tipo gintaro karolių formos. Punktyrinė linija rodo deviaciją nuo standartinio vieneto. Pagal P. Wielowiejski, 1990, fig. 3.

Turint galvoje, kad Bosnijos tipai yra baltiškios kilmės, jų didelis kiekis pačioje Bosnijoje (ten jų rasta daugiau negu visoje Lietuvoje) kartu su Wielowiejski įrodymais, kad jie ten ir buvo gaminami, peršasi įdomi mintis. Kodėl V amžiaus gotų ar slavų pirkliai Bosnijoje masiškai gamino baltų gintaro ornamentus? Tuo labiau, kad 10 pav. aiškiai rodo, kad Bosnijos tipas aplink pačią Bosniją nebuvo populiarus. Galbūt baltų gintaro meistrai buvo pakviesti dirbti tenai, nes vietiniai pirkliai siūlė bendradarbiauti geromis sąlygomis, eksportuojant gintarą toliau į pietus? Bet koku atveju Bosnijos tipo karoliai atskleidžia intriguojantį ryšį tarp baltų ir jų pietinių kaimynų ankstyvajame VIGA periode.

Savininko lytis ir amžius

Kaip ir beveik visuose vakarų Lietuvos kapinyuose, Marvelėje gintaras buvo rastas daugiau moterų kapuose (15/37 ar 41%) negu vyrų (9/47 ar 19%). Chi kvadrato testas nustatė statistiškai reikšmingą ryšį tarp moterų ir gintaro, bet $\phi^2=0,06$ reikšmė rodo, kad ryšys nelabai stiprus. Plinkaigalyje gintaro išsiskirstymas pagal lytį buvo labai panašus - 34% (33/97) moterų kapuose ir 19,9% (21/112) vyrų kapuose. Čia ryšys tarp moterų ir gintaro buvimo irgi buvo statistiškai reikšmingas, o $\phi^2=0,03$ reikšmė dar žemesnė už Marvelės. Žiūrint į gintaro radinių skaičių, Marvelėje 84% buvo rasti moterų kapuose, o Plinkaigalyje net 89%.

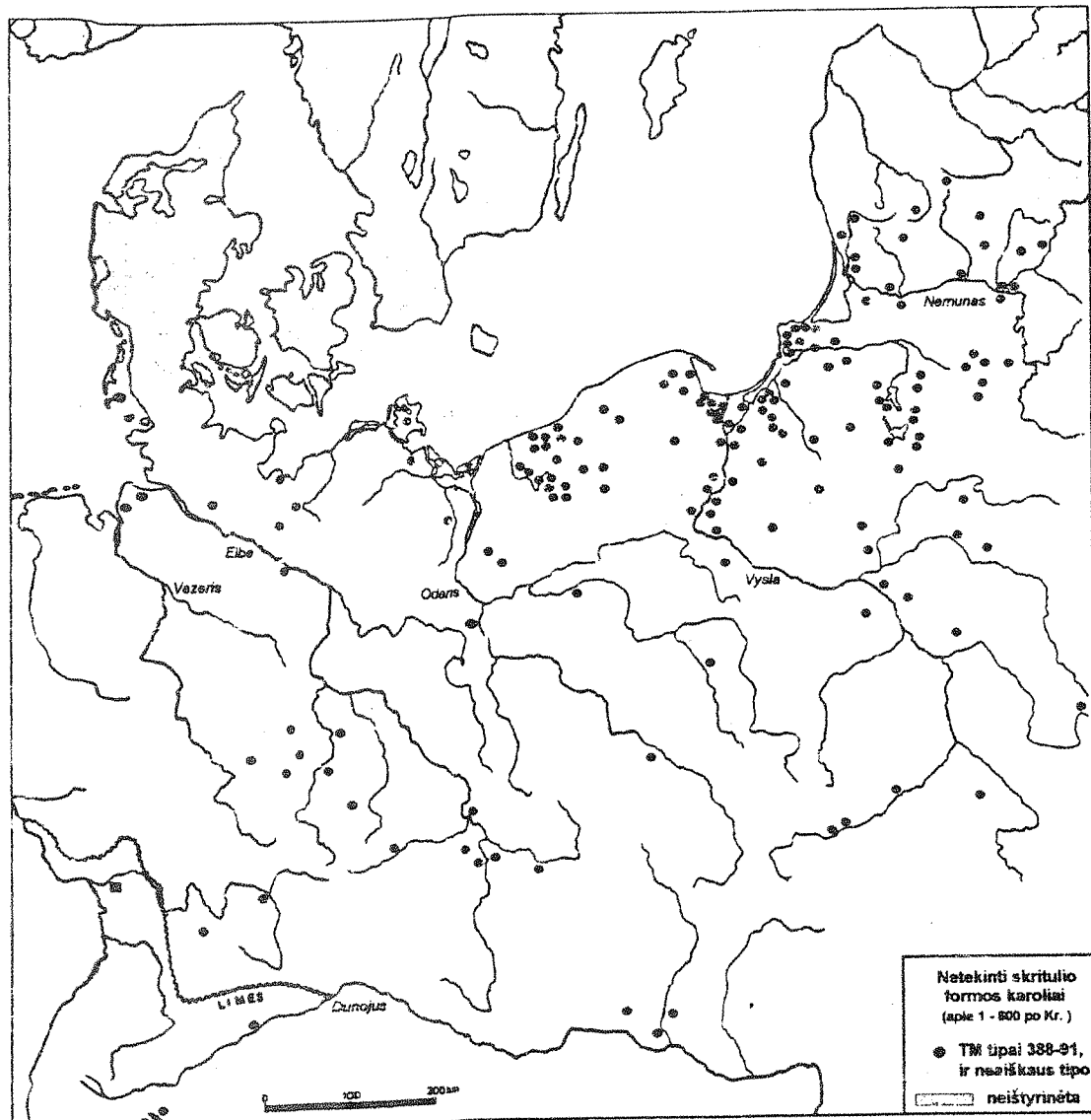
Buvo bandyta nustatyti ryšį tarp gintaro įkapių buvimo (ar skaičiaus) ir mirusiojo amžiaus (11 pav. palygina Marvelės ir Plinkaigalio gintaro įkapių pagal amžių ir lytį pasiskirstymą). Visa eilė χ^2 testų nerodo jokio statistiškai reikšmingo skirtumo tarp Marvelės gintaro įkapių buvimo ir įvairių amžiaus grupių (moterų ir vyrų atskirai ir kartu). Student'o t-testas taip pat nerado reikšmingo skirtumo tarp gintaro įkapių skaičiaus vidurkio, palyginus dvi žmonių amžiaus grupes: 1) 0-30 m (6,5 gintaro radinių), ir 2) 31-60 m (5,9). Marvelėje gintaro buvimas kapuose nesusijęs su individo amžiumi.

PASTABOS

Plinkaigalio kapinyno padėtis truputį skiriasi nuo Marvelės. Kaip ir Marvelėje, χ^2 testas neatspindi reikšmingo skirtumo tarp gintaro buvimo ir žmonių amžiaus grupių 0-30 m. ir 31-60 m. Reiškia, Plinkaigalyje ir jauni ir seni gintarą naudojo vienodai, jei nekreipsime dėmesio į naudojimo kiekį (skaičių). Tačiau Student'o t-testo pagalba palyginus Plinkaigalio gintaro įkapių skaičiaus pasiskirstymą tarp žmonių, nuo 0-30 m. (su 2,9 gintaro įkapių) ir 31-60 m. (su 7,8), nustatytas reikšmingas skirtumas ($t = -2,04$). Konkrečiai identifikuoti, kurios amžiaus/lyties grupės pasižymi didesnėmis gintaro įkapėmis nei tikėtasi, reikėtų tolimesnių statistinių tyrinėjimų.

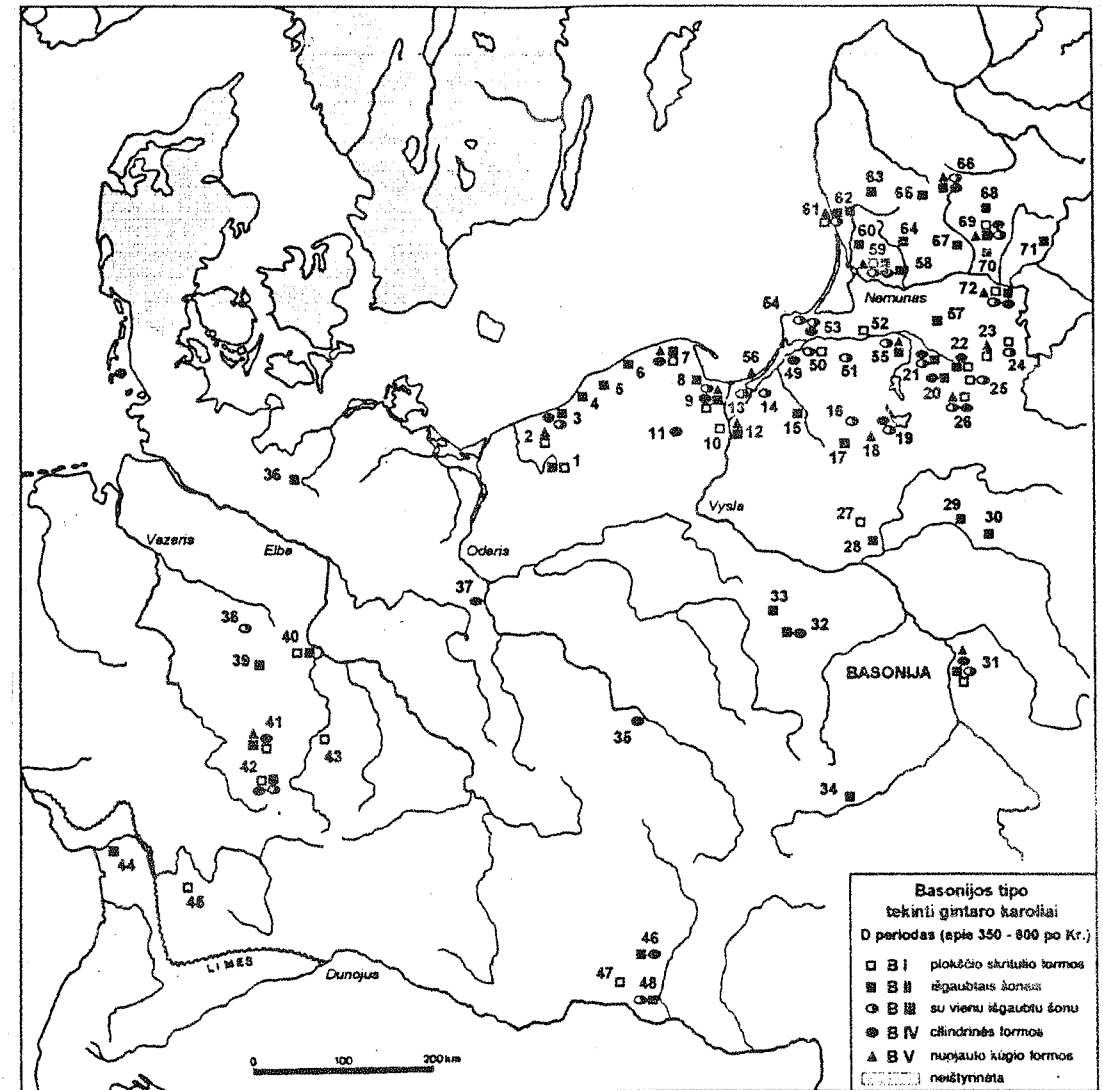
Ekonominė vertė

Jei anksčiau iškelta hipotezė, kad gintaras neturėjo ypatingai aukšto statuso ir vertės Vidurio Lietuvoje yra teisinga, tai gintaro įkapių skaičius neturėtų turėti koreliacijos su bendru kapo įkapių skaičiumi. Kitaip sakant, turtingi kapai su

9 pav. Netekintų, gintarinių skritulio formos karolių paplitimas šiaurės Europoje (1 - 600 po Kr.). Pagal M. Tempelmann-Mączynska (1985, pav.58-59) su autoriaus papildymais.

PASTABOS

10 pav. Basonijos tipo tekintų gintaro karolių išsiskirstymas šiaurės Europoje (350 - 600 po Kr.). Pagal M. Tempelmann-Mączynska (1985, pav.67-68) su autoriaus papildymais. Žr. priedą I su vietovių sąrašu.

a) Marvelė

Amžiaus grupė:	(0 - 1)	(2 - 12)	(13 - 19)	(20 - 30)	(31 - 40)	(41 - 50)	(51 - 60)	Viso:
Moterų:				28	48	2	10	88
Vyrų:				10	2	2	1	15
Nenustatyta:		1						
SUMA:	0	1	0	38	50	4	11	103

b) Plinkaigalis

Amžiaus grupė:	(0 - 1)	(2 - 12)	(13 - 19)	(20 - 30)	(31 - 40)	(41 - 50)	(51 - 60)	Viso:
Moterų:	1	20		38	57	56	132	304
Vyrų:			1	9	7	14	7	38
Nenustatyta:	34	20						54
SUMA:	35	40	1	47	64	70	139	396

11 pav. Marvelės ir Plinkaigalio kapinynų gintaro įkapių pagal amžių ir lytį palyginimas.

Priedas I. VIETŲVŲ SĄRAŠAS PAGAL 10 PAV.

LENKIJA

- 1 Polchleb, woi. Koszalin
- 2 Buczek, woi. Koszalin
- 3 Borkowice, woi. Koszalin
- 4 Wszedzien, woi. Slupsk
- 5 Dzierzżęcino, woi. Slupsk
- 6 Witkowo, woi. Slupsk
- 7 Lubowidz, woi. Slupsk
- 8 Kielcino, woi. Gdansk
- 9 Pruszcz Gdanski, woi. Gdansk, Swiercewskistr
- 10 Ciepłe, woi. Gdansk
- 11 Odry, woi. Bydgoszcz
- 12 Malbork-Wielbark, Zagornastr., woi. Elbląg
- 13 Lubieszewo, woi. Elbląg
- 14 Elbląg-ScharnhorststraBe, woi. Elbląg
- 15 Krosno, woi. Elbląg
- 16 Mojtyny, woi. Olsztyn
- 17 Szychowko, woi. Olsztyn
- 18 Koszewo, woi. olsztyn
- 19 Wolka, woi. Olsztyn
- 20 Nowa Bocwinka, woi. Suwalki
- 21 Grunajki, woi. Suwalki
- 22 Osowa, woi. Suwalki, Graberfeid
- 23 Krokliny, woi. Suwalki, Fundstelle II
- 24 Szwałcarija, woi. Suwalki
- 25 Bilwinowo, woi. Suwalki
- 26 Netta, woi. Suwalki, Graberfeld
- 27 Pajewo-Szwelice, woi. Ciechanow
- 28 Kleszewo, woi. Ciechanow
- 29 Nur-Kolonia, woi. Ostrołhka
- 30 Cecele, woi. Białystok
- 31 Basonia, woi. Lublin
- 32 Lodz-Retkinia, woi. Lodz
- 33 Leżnica Wielka, woi. Plock
- 34 Igolomia, woi. Krakow
- 35 Wrocław-Zakrzow, woi. Wrocław

VOKIETIJA

- 36 Haven, Kr. Sternberg
- 37 Arnswalde, Kr. Frankfurt/Oder
- 38 Braunschweig-Dowesee, Stadt Braunschweig
- 39 Emersleben, Kr. Halberstadt
- 40 Nienburg, Kr. Bernburg
- 41 HaBleben, Kr. Weimar

- 42 Dienstedt, Kr. Arnstadt
- 43 WeiBenfels, Kr. WiBenfels, Fundstelle I, II
- 44 Tostedt-Wustenhofen, Kr. Harburg
- 45 Werbarh, Main-Tauber-Kreis

SLOVAKIJA

- 46 Smolin, okr. Breclav

AUSTRIJA

- 47 Laa a. d. Thaya, Pol. Bez. Mistelbach
- 48 Untersiebenbrunn, Pol. Bez. Gansersdorf

KALININGRADO SRITIS

- 49 Kudrinka, Bez. Bagrationovsk
- 50 Warnikajmy, Bez. Laduvkin
- 51 Kampiškiejmy, Bez. Gusev
- 52 buv. Friedrichsthal, Bez. Znamensk
- 53 Kovrovo, Bez. Primorsk
- 54 Ajslity, Bez. Primorsk
- 55 Suvorovo
- 56 Klincovka, Irzekapinis

LIETUVA

- 57 Stanaičiai, Vilkaviškio raj.
- 58 Greižėnai, Tauragės raj.
- 59 Vidgiriai, Šilutės raj.
- 60 Varnai, Klaipėdos raj.
- 61 Užpelkiai, Kretingos raj.
- 62 Tūbaisiai, Kretingos raj.
- 63 Reketė, Kretingos raj.
- 64 Šarkai, Šilalės raj.
- 65 Maudžiorai, Kelmės raj.
- 66 Sauginiai, Šiaulių raj.
- 67 Kalniškiai, Raseinių raj.
- 68 Kairėnėliai, Radviliškio raj.
- 69 Plinkagalys, Kėdainių raj.
- 70 Pašušvys, Kėdainių raj.
- 71 Riklikai, Anykščių raj.
- 72 Marvelė, Kauno miestas

dideliu skaičiumi įkapių, neturėtų turėti daug gintaro karolių. Šis klausimas buvo tyrinėtas Pearson'c koreliacijos būdu. Palyginus Marvelės kapų įkapių skaičių (apvarų karoliai skaičiuojami atskirai ir neįskaitant gintarinių radinių) su kapų gintaro radinių skaičiumi, gautas koeficientas buvo gan žemas ($r=0,15$; kai 1,0 yra aukščiausia). Padarius pakartotinę koreliaciją, tik jau atmetus 11 kapų su vienu gintariniu karoliu-amuletu, galutiniame rezultate, koeficientas nukrito iki 0,03.

Dar vienas testas buvo atliktas siekiant palyginti gintaro buvimą kapuose su trijų rūšių kapais pagal įkapių skaičių juose: 1) kapai su 0-6 įkapėmis (skaičiuoti kaip nurodyta anksčiau), 2) kapai su 7-12 įkapėmis ir 3) kapai su 13-185 įkapėmis. χ^2 testas nerodė reikšmingo skirtumo tarp gintaro įkapių buvimo ir šių trijų kapų grupių. Taigi, visi trys testai rodo panašiai, kad Marvelėje gintaro įkapės neturėjo tiesioginio ryšio su turtingais kapais. Tai leidžia daryti išvadą, kad Marvelėje gintaras neturėjo aukšto ekonominio statuso.

Išvados

SEGA periode Vidurio Lietuvoje ir Marvelėje, gintaro radiniai reti - tik 1% tyrinėtų kapų turi gintaro įkapes. Kituose etniniuose regionuose (ypač Nemuno delta ir vakarų Lietuvos kapinynai su akmenų vainikais) tuo laiku gintaras buvo populiariesnis. Gintaro retumą Vidurio Lietuvoje nelengva paaiškinti. Neįtikėtina, kad Nemuno pakrantės pirkliai buvo sunku nuplaukti į Kuršių Neringą. Greičiausiai gintaras neturėjo aukšto statuso ar aukštos ekonominės vertės nes Vidurio Lietuvos pirkliai netarpininkavo su romėnais gintaro eksportavime.

VIGA periode gintaro naudojimas Vidurio Lietuvoje stipriai padidėjo - apie 19% tyrinėtų kapų turėjo gintaro įkapes. Marvelė ir Plinkagalys pasižymi gausesniu gintaro kiekiu. Palyginus jų gintaro įkapių pasiskirstymą, jie atrodo lyg dvynukai: kapų su gintaru procentai (26% ir 22%), gintaro radinių vidurkiai kape (5,9 ir 5,2), gintaro radinių vidurkis kapinyne (1,6 ir 1,2), kapų su gintaro amuletais procentai (59% ir 64%), dvigubo nupjauto kūgio formos karolio antraeilė vieta tarp karolių (11% ir apie 36%[?]), ir gintaro moterų kapuose procentai (41% ir 34%). Skirtumai nėra žymūs: Marvelėje statistiško ryšio tarp gintaro įkapių ir mirusiojo amžiaus neradome, tačiau toks ryšis buvo įrodytas Plinkagalėje - 31-60 m. grupė turėjo reikšmingai daugiau gintaro negu 1-30 m. grupė.

Gintaro įkapės Marvelėje nerodo tiesioginio ryšio su turtingais kapais. Tai padeda patvirtinti minėtą hipotezę, kad gintaras neturėjo ypatingai aukštos vertės Vidurio Lietuvoje. Tačiau gintaro ryšys su kapų įkapių gausumu ar turtingumu dar nepilnai išaiškintas klausimas. Autoriaus ankstesnėje studijoje statistiškai reikšmingas ryšys tarp gintaro ir turtingų kapų buvo įrodytas Dauglaukyje, bet ne Vidgiriuose - kurie išsiskyrė gintaro gausumu (Šimėnas V, 1992). Šita įdomi tema reikalauja daugiau pavyzdžių.

Baigiant, ar gali šita ar tolimesnė gintaro įkapių analizė padėti išaiškinti Vidurio Lietuvos geografines ribas? Ši studija aiškiai parodo, kad SEGA periode Vidurio Lietuvos gintaro vartoseną yra panašiai į šiaurinės Lietuvos pilkapynų tradiciją ir smarkiai skyrėsi nuo vakarų Lietuvos. V - VI a. gintaro naudojimas žymiai išplita kai kuriose Vidurio Lietuvos vietose. Išsiskiria Marvelės ir

Plinkaigalio gintaro vartoseną, ir tai riša juos su vakarų Lietuva. Kodėl kiti Marvelės artimi kaimynai - Veršvai, Eiguliai, Kriemala - bei tolimesni Grauziai ir Obeliai žymiai mažiau naudojo gintaro, lieka atviras klausimas ateičiai.

Dar vienas neišaiškintas ryšys - tarp V - VI a. baltų disko formos karolių su išgaubtais šonais naudojimo ir didelio šių karolių lobio, rasto Basonijoje. Tolimesni tyrinėjimai galbūt nustatys, kodėl gotų ar slavų amatininkai kopijavo baltų karolių stilių.

LITERATŪRA

- Bezenberger A. 1900. Graberfeld bei Greyszonen, Kr. Tiltz. Prussia 21, p.135-152.
- Bliujienė A. Užpelkių kapinyno tyrimai 1990 ir 1991m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje, 1990 ir 1991 metais. 1992, p.73-77.
- Brower J., Zar J. and von Ende N. Field and Laboratory Methods for General Ecology (3rd Ed.). WCB Publishers, Dubuque. 1990.
- Dakanis B. Mažai žinomi I tūkstantmečio ir II tūkstantmečio pradžios kapinynai // Muziejai ir paminklai. 9, 1991, p.32-33.
- Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos Archeologija 10. 1993.
- Kruopis J. Matematinė statistika. 1997, Vilnius.
- Kunigėlytė L., Laškovas J., Markelevičius J. Bendroji statistikos teorija. 1986, Vilnius.
- Michelbertas M. Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I - XIII a. Vilnius, 1972.
- Michelbertas M. Senasis geležies amžius Lietuvoje. 1986, Vilnius.
- Nagevičius V. Mūsų pajūrio medžiaginė kultūra // Senovė. 1935, Kaunas, p.3-124.
- Patkauskas S. Lazdininkų (Kretingos raj.) senkapio tyrinėjimai 1976 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976-1977 metais, 5. 1978, p.141-150.
- Shennan S. Quantifying Archeology. Academic Press, San Diego. 1990.
- Sidrys R. Vakarų baltų gintaro įkapės geležies amžiuje. Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos // Acta Historica Universitatis Klaipedensis II, Klaipėda. 1994, p.59-106
- Šimėnas V. Nauji V a. pab. - VI a. pr. laidojimo papročiai Nemuno Žemupyje. Iki krikščioniškosios Lietuvos Kultūra. Vilnius, Academia, 1992, p.23-36.
- Stankus J. Kairėnėlių plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija 3, 1984, p.63-79.
- Tautavičius A. Palangos kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Vilnius, 1968, p. 123-137.
- Tautavičius A. Žemaičių etnogenėzė (archeologijos duomenimis) // Lietuvių etnogenėzė. Vilnius, 1981, p.27-35.
- Tempelmann-Maczynska M. Die Perlen der romischen Kaiserzeit und der fruhen Phase der Volkerwanderungszeit im mitteleuropaischen Barbaricum. Verlag Philipp Von Zabern, Mainz am Rhein. 1985.
- Urbanavičius V. ir Urbanavičienė S. Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija 6, 1988, p.9-61.
- Vaitkunsienė L. Kaštaunalių plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija 3, 1984, p.79-93.
- Vaitkunsienė L. Archeologiniai atradimai Žemaitijoje // Mokslas ir gyvenimas 1, 1993, p.32-33, 37.
- Valatka V. Maudžiorų plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija 3, 1984, p.6-25.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuvio kario žirgas. Vilnius, 1971.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Baltai // Mokslas ir Lietuva 3, 1991, p. 4-13.
- Волкайте-Куликаускаене Р. К вопросу этнической принадлежности грунтовых могильников центральной Литвы I-VIII в.в. н.э. // Проблемы этногенеза и этической истории балтowie. Вильнюс, 1985, с.30-39.
- Wielowiejski P. Skarb bursztynu z pozniego okresu rzymskiego odkryty w miejscowosci Basonia, woj. lubelskie // Prace Muzeum Ziemi 41, 1990, s.101-33.

RANKRAŠTINIAI DARBAI

- Asadauskas A. Greižėnų kapinyno (Lauragės raj.) 1990 m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 2083.
- Astrauskas A., Bertašius M. Marvelės kapinyno (Kauno raj.) 1991m. tyrinėjimų ataskaita. VUAEK, Nr...
- Astrauskas A., Bertašius M. Marvelės kapinyno (Kauno raj.) 1992 m. tyrinėjimų ataskaita. VUAEK, Nr...
- Baleniūnas P. Lazdininkų kapinyno (Kretingos raj.) 1940 m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr. 435.
- Baleniūnas P. Tūbausių kapinyno (Kretingos raj.) 1940 m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, (be numerio).

- Baleniūnas P. Kūrmiaičių kapinyno (Kretingos raj.) 1940m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr. 453.
- Baleniūnas P. Reketės kapinyno (Kretingos raj.) 1940 m., 1942m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, (be numerio).
- Banytė R. Baitų senkapių (Klaipėdos raj.) 1989m. ir 1991m. žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.1633 ir Nr.1730.
- Bliujienė A. Užpelkių kapinyno (Kretingos raj.) 1987m. ir 1988m. tyrinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.1312 ir Nr.1534.
- Gabriūnaitė K. Lazdininkų kapinyno (Kretingos raj.) 1958m. kasinėjimų dienoraštis. VDKM, (be num.).
- Jablonskis I. Gintarų senkapio (Kretingos raj.) 1977m. 1-4 sektorių žvalgomųjų kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.488.
- Jablonskis I. Kašūčių kapinyno (Kretingos raj.) 1975m. tyrinėjimų ataskaita.
- Jovaiša E. Plinkaigalio kapinyno (Kėdainių raj.) 1977m. tyrinėjimų dienoraštis. LMAII, Nr. 496.
- Jovaiša E. Krūvandų I,II,III ir Lauksvydų kapinynų (Kauno raj.) 1979m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.750.
- Jovaiša E. Lauksvydų kapinyno (Kauno raj.) 1978m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, 616.
- Jovaiša E. Centrinė Lietuva I-Vm.e.amžiuje (laidojimo paminklų pagrindu). 1988m. Doktorinė disertacija, Ukrainos Archeologijos Institutas, Kijevas.
- Kazakevičius V. Plinkaigalio kapinyno (Kėdainių raj.) 1978-84m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 613.
- Kulikauskas P. Upytės kapinyno (Panevėžio raj.) 1938m. kapinyno aprašymas. VDKM, Nr...
- Kulikauskas P. Kurmaičių kapinyno (Kretingos raj.) 1951m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr. 453.
- Michelbertas M. Veliuonos kapinyno (Jurbarko raj.) 1966m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 213.
- Michelbertas M. Gintarų senkapio (Kretingos raj.) 1978m., 1980m. ir 1981m. kasinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.688, Nr.790, Nr.1008.
- Merkevičius A. Sauginių senkapių (Šiaulių raj.) 1973m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.375.
- Nakaitė L. Jurgaičių kapinyno (Šilutės raj.) 1967m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.268.
- Navickaitė-Kuncienė O. Reketės kapinyno (Kretingos raj.) 1958m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 75.
- Patkauskas S. Lazdininkų senkapio (Kretingos raj.) 1977m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.
- Puzinas J. Eigulių II kapinyno (Kauno raj.) 1935m. tyrinėjimų ataskaita. VDKM, Nr. 424.
- Puzinas J. Serežiaus kapinyno (Jurbarko raj.) 1937m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr. 423.
- Puzinas J. Sargėnų kapinyno (Kauno raj.) 1939m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr. 427.
- Puzinas J. Sargėnų kapinyno (Kauno raj.) 1938-41m. tyrinėjimų dienoraštis. VDKM, Nr...
- Radžvilovaitė E. Kašūčių kapinyno (Kretingos raj.) 1969m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.324.
- Šimėnas V. Prysmančių II kapinyno (Kretingos raj.) 1985m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 1222.
- Šimėnas V. Užpelkių plokštinio kapinyno (Kretingos raj.) 1985m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.1221.
- Tautavičienė B. Kriemalos kapinyno (Vilkijos raj.) 1961m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.109.
- Tautavičienė B. Šarkų kapinyno (Šilalės raj.) 1972m. tyrinėjimų dienoraštis. LMAII, Nr.373.
- Tautavičius A. Palangos kapinyno 1961m., 1962m. kasinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.111, Nr.112, Nr.183, Nr.192.
- Tautavičius A. Paežerio senkapio (Šilalės raj.) 1966m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.256.
- Tautavičius A. Bikavėnų kapinyno (Šilutės raj.) 1967m., 1968m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 289.
- Tautavičius A. Žvilių kapinyno (Šilalės raj.) 1968m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.269.
- Urbanavičius V. Grauzių senkapio (Kėdainių raj.) 1969m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 346.
- Vaitkunskienė L. Kaštaunalių kapinyno (Šilalės raj.) 1975m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.502.
- Vaitkunskienė L. Žvilių kapinyno (Šilalės raj.) 1983-1989m. kasinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.1103, Nr.1160, Nr.1208, Nr.1283, Nr.1304, Nr.1533, Nr.1634.

- Valatka V. Žaduvėnų pilkapio (Telšių raj.) 1974m., 1975m. kasinėjimų ataskaita. LMAII, Nr.446.
- Valatka V. Zastaučių I-V amžių kapinyno 1975m. tyrinėjimų ataskaita. LMAII Nr. 443.
- Valatkienė L. Maudžiorų kapinyno (Kelmės raj.) 1979m., 1982m., 1983m., 1984m. tyrinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.752, Nr.950, Nr.1094, Nr.1196.
- Varnas A. Vaitiekūnų kapinyno (Radviliškio raj.) 1976m.? tyrinėjimų ataskaita. LMAII, Nr. 575.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Prysmančių II kapinyno (Kretingos raj.) 1986m. kasinėjimų ataskaitos. LMAII, Nr.1613, Nr.446.p

SUMMARY

Funerary Amber in Central Lithuania during the Old and Middle Iron Age

Raimundas Vytenis SIDRYS

The purpose of this study is to analyze through statistical methods the distribution of funerary amber in central Lithuania during the Old Iron Age (OIA = 1-400/450 AD) and the Middle Iron Age (MIA = 400/450-800), and to compare it with neighboring Baltic ethnic regions. A secondary purpose is to describe the funerary amber distribution at Marvelė - the largest excavated cemetery in central Lithuania.

This is the second part of an ongoing project to investigate the use of amber in Lithuania during different time periods. Those interested in details of the methodology, as well as a description of amber sources in the southeast Baltic littoral, are referred to the first study (*Sidrys R., 1994*), which deals with funerary amber among the west Balts.

During the OIA, the use of funerary amber in central Lithuania, including Marvelė, was quite rare - only 1% of the burial sample (7 of 615) contained amber. In other Baltic culture areas, such as the Nemunas Delta culture and the graves with stone circles culture in west Lithuania, the practise was more widespread (22% to 28%). The scarcity of amber in central Lithuanian graves is not easily explained. It is unlikely that the inhabitants of Marvelė or Veršvai, located along the banks of the broad and easily navigable Nemunas river, would have found it difficult to travel to the amber rich shores of the Curonian peninsula. Roman imports, including a rare bronze pitcher from a 4th century burial (nr. 197[304]) at Veršvai, are not uncommon in central Lithuania and they were most likely obtained directly from west Lithuania or Samland. A more probable explanation is that traders at Marvelė, because of its inland location, were either shut out, or were minimally involved, in the profitable export of amber to southern markets. Consequently, the commodity failed to achieve high status or economic value in central Lithuania.

This situation may have changed during the 5th-6th centuries, as amber is now found in about 19% of the burial sample (125 of 666) from central Lithuania. Its most intensive use occurs at the Marvelė and Plinkaigalis cemeteries. Close relations between the two sites are suggested by their very similar statistical indices of amber use: burials with amber (26% vs. 22%), average number of amber artifacts in burials with amber (5.9 vs. 5.2), average number of amber artifacts in all burials (1.6 vs. 1.2), burials with amber amulet-beads (59% vs. 64%), and female burials with amber (41% vs. 34%). One minor difference was noted. At Marvelė, a series of chi-squared tests did not find any significant association between the presence of funerary amber and the age of the individual. At Plinkaigalis, however, the results of a Student t-test ($t = -2.04$) indicated that the funerary amber mean (7.8 artifacts) of the 31-60 year old group was significantly higher than that of the 1-30 year old group (2.9 artifacts).

The study was able to confirm an earlier observation by Wielowiejski (1990) that the distinctive "Basonia type" amber bead with convex sides and grooved bands, widely distributed throughout Poland and Germany primarily during the D period, was probably of west Baltic origin. By adding new data from Lithuania to the excellent distribution map of Tempelmann-Mączynska (1985:Figs. 67-68), it was found that of 71 sites with Basonia type beads, 34 (48%) were in the Baltic culture area (see Fig. 10). Remaining open are the interesting questions of why Slavic (or Gothic?) craftsmen at Basonia were producing massive quantities (perhaps up to

30 kg) of a Baltic style amber bead, and, why the popularity of this style spread as far as western Germany and into Austria.

In sum, it was found that during the OIA the central Lithuanian amber tradition was similar to that of the Baltic northern barrow culture and sharply differed from western Lithuania. During the 5th-6th centuries, the practise of funerary amber became more common at several cemeteries in central Lithuania, i.e. Marvelė and Plinkaigalis, linking them to the western Lithuanian tradition. Other cemeteries, however, which neighbor Marvelė, e.g. Veršvai, Eiguliai, Kriemala, as well as more distant ones such as Graužiai and Obeliai continue to show very little evidence of funerary amber.

Vidurio Lietuvos gyventojų laidojimo papročių kaita IV - XIV a.

Vytautas URBANAVIČIUS

1983 m. baigtas tirti Obelių kapinynas, Ukmergės raj. (*Urbanavičius V., Urbanavičienė S., 1988, p.9-61*). Jo radiniai, ypač sudegintų mirusiųjų kapų liekanos vandenyje, ne tik davė naujos medžiagos materialinei ir dvasinei kultūrai pažinti, bet ir padėjo atsakyti į kai kuriuos etninius klausimus.

Obeliai yra palyginti netoli vakarinės vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos kultūros paplitimo ribos. Šią kultūrą palikusią žmonių kapų kol kas nežinoma. Tik jai nykstant, IV a. antrojoje pusėje ar gale, atsiranda laidojimo paminklų (*Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961, p.291-300; Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.12*). Tai vadinamieji rytų Lietuvos pilkapiai, kuriuose V m.e.a. mirusieji buvo laidojami ir nedeginti, ir sudeginti (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.13*).

Šio laikotarpio Obelių kapinyno kapai tiek laidosenos, tiek įkapių požiūriu labai artimi ankstyviausiems rytų Lietuvos pilkapiams. Yra pagrindo spėti, kad Obeliuose taip pat būta pilkapių, tik jie nuarti.

Įdomi geografinė Obelių padėtis: iš rytų ir pietryčių pusės jie ribojasi su brūkšniuotosios keramikos kultūros zonoje beplintančių pilkapių teritorija, iš pietvakarių ir vakarų pusės - su Vidurio Lietuvos kapinynų kultūra. Pastaroji su Obeliais betarpiško kontakto teritorijos prasme lyg ir neturi, tačiau yra laidosenos panašumų. Be to, Vidurio Lietuvos kapinynų kultūros pėdsakų yra ir į šiaurės rytus, ir į pietvakarius nuo Obelių (*Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.11*). Visa tai rodo, kad Obeliai I m.e. tūkstantmečio viduryje buvo dviejų etninių kultūrų sandūroje.

Vieni iš neaiškiausių klausimų šio laikotarpio istorijoje yra brūkšniuotosios keramikos kultūros žmonių laidojimo paminklų nebuvimas, tos kultūros išnykimo ir rytų Lietuvos pilkapių kultūros atsiradimo bei deginimo papročio plitimo priežastys.

Vieni tyrinėtojai mano, kad Rytų Lietuvos pilkapius paliko lietuviai (*Tautavičius A., 1955, p.97; Таутавичюс А., 1959, С.142; Очерки..., 1972, p.5*), kiti - kad aukštaičiai (*Гуревич Ф.Д., 1947, p.34; Куликаускас П., 1952, p.104; Куликаускас П., 1954, p.46; Куликаускас Р., 1952, p.120; Lietuvos TSR archeologijos atlasas, 1977, p.14*), treči - kad rytų aukštaičiai (*Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p.32*).

F. Gurevič mano, kad I m.e. tūkstantmečio viduryje į brūkšniuotosios keramikos kultūros paplitimo teritoriją iš šiaurės Lietuvos ir pietinės Latvijos sričių, kur pilkapių pylimo paprotys buvo žinomas jau pirmaisiais m.e. amžiais, atėję dabartinių aukštaičių protėviai. Brūkšniuotosios keramikos atstovus jie išstūmę, dalį galbūt asimiliavę (*Гуревич Ф.Д., 1962, p.33-36*). V. Sedovas, sutikdamas su teiginiu, kad paprotį pilti pilkapius į rytų Lietuvą atnešė šiaurės Lietuvos gyventojai, atkreipia dėmesį į pastarųjų santykius su vietos gyventojais